

Sme iba uprostred zmien

(1993)

Dámy a páni,

v týchto dňoch si pripomenieme štvrté výročie novembra 1989, ktorý začal obdobie zásadných zmien v celej našej spoločnosti. Náš november bol súčasťou podobných zmien v celom bývalom komunistickom bloku. Len v krajinách bývalej Varšavskej zmluvy zmeny zasiahli asi 400 miliónov ľudí. Od novembra 1989 došlo u nás a inde v Európe a v Ázii k rozpadu doterajších štátov a k vzniku nových štátov, k výmene politických elit prakticky vo všetkých štátoch v tejto oblasti.

Dochádza k presunu vlastníctva či zo štátu do súkromných rúk, alebo medzi doterajšími vlastníkmi v rozsahu stá miliárd dolárov a došlo k základnej zmene v ideologickom pôsobení na obyvateľstvo – komunizmus sa stal z monopolnej vládnucej ideológie opovrhovaným, postaveným na roveň nacizmu. Sú to všetko znaky, ktoré oprávňujú porovnávať zmeny uskutočnené po novembri 1989 s veľkými revolúciami v minulosti.

Nuž a takéto porovnávanie vedie k zaujímavému poznatku, že veľké revolúcie minulosti boli po štyroch rokoch od svojho začiatku v najlepšom prípade iba v strede svojho celého priebehu. Štyri roky po októbrovej revolúcii v Rusku ešte zúrila občianska vojna. Štyri roky po Veľkej francúzskej revolúcii vrcholil jakobínsky teror a Francúzsko stálo iba na začiatku dvadsaťročných napoleonských vojen.

Pohľad na veľké revolúcie minulosti ukazuje ešte ďalší zaujímavý poznatok – všetky sa začínali vcelku nežným obdobím. Kerenskému sa ešte podarilo ujsť, hoci preoblečenému, zo Zimného paláca. Cársku rodinu zavraždili už v roku 1918 iba preto, že k Tomsku sa blížili československé légie. Inak by cára tento osud postihol až o niekoľko rokov neskôr. Ludovíta XVI. v roku 1789 ešte vitali v Paríži, keď tam prišiel z Versailles a popravili ho až v roku 1793. Anglická revolúcia sa začala v roku 1640, ale kráľa Karola I. popravili až v roku 1649.

Hovorí v roku 1993 o začiatku a najmä o konci nežnej revolúcie je preto opovážlivosť. Možno však hovoriť o akomsi medzisúčte zmien a v rámci medzisúčtu možno hovoriť o začiatku a konci nežnej fázy zmien. Nielen možno, ale priam treba hovoriť o skúsenostiach a poučeníach z doterajšieho priebehu zmien, aby sme sa aspoň pokúsili ovplyvniť ich ďalší priebeh. Každé promile pozitívneho ovplyvnenia priebehu spoločenských zmien u nás stojí za všetku námahu. Uviesť svoj pohľad na niektoré momenty v doterajšom priebehu politického vývoja bývalého Česko-Slovenska a Slovenska, ktoré považujem za dôležité. Som stále angažovaný v politike a moje pohľady nebudú mať akademickú uhladenosť, ani dôkladnosť. Ak ďalší vývoj udalostí, najmä na Slovensku, potvrdí správnosť mojich pohľadov, bude čas a možnosť sa k nim vrátiť a prehĺbiť ich.

Aj len štvorročný spätný pohľad na udalosti v bývalom Československu a na Slovensku ukazuje, že sme si v novembri 1989 a v nasledujúcich mesiacoch neboli vedomí hĺbky a šírky procesov zmien, neboli sme si vedomí, že sa dávajú do pohybu celé kontinenty. Boli sme príliš zahľadení do seba a spoliehali sme sa, že dokážeme rozumieť a kontrolovať celý proces zmien. Fedor Gáll vyjadril v decembri 1989 náš vtedajší optimizmus slovami: „...nevieme, kam ideme, ale nevadí nám to“. Predovšetkým z nás si nikto neuvedomoval, že stojíme na prahu zásadných geopolitických zmien. V prvých týždňoch po novembri 1989 nikto neočakával rozpad Sovietskeho zväzu, ale ani napr. zjednotenie Nemecka. V marci alebo apríli roku 1990

prišla do Prahy vládna delegácia NDR na čele s vtedajším predsedom vlády Hansom Modrowom. V delegácii boli dvaja členovia, ktorí krátko predtým vošli do vlády z disidentských kruhov. Prijali som ich v Prahe v Hrzánskom paláci, ale ani oni vtedy nerozprávali o nadchádzajúcom zjednotení Nemecka.

Najmenej trpel zahľadenosťou do seba Václav Havel. V marci 1990 usporiadal v Bratislave stretnutie najvyšších predstaviteľov Poľska, Maďarska a Československa. Bol to prvý pokus o uvedomenú medzinárodnú spoluprácu štátov zanikajúceho komunistického bloku. Stretnutie v Bratislave bolo prvým stretnutím predstaviteľov štátov neskoršej vyšehradskej skupiny. Stretnutie však bolo slabo pripravené, nebola jasná jeho koncepcia a neboli vymedzené ciele ďalšej spolupráce. Účastníci sa v Bratislave dohodli iba na tom, že sa budú ďalej stretávať. Ďalšie stretnutie bolo v nasledujúcom roku v Maďarsku vo Vyšehrade. Maďari si dali na príprave stretnutia vo Vyšehrade viacej záležať, koncepcie pripravili obsah ďalšej spolupráce Poľska, Československa a Maďarska a tak sa aj pod maďarským tlakom vžilo označenie Vyšehradská trojka, hoci táto trojka v skutočnosti začala o rok skôr v Bratislave.

Ilustráciu nedostatku geopolitického videnia poskytol v apríli 1990 vtedajší federálny minister financií Václav Klaus. V tej dobe platil medzi Československom a Poľskom prísny hraničný režim a občania oboch štátov mohli v zásade prekračovať hranice iba na pozvanie. Pred návštevou pápeža Jána Pavla II. v Československu prejavili poľské katolícke kruhy záujem, aby poľskí pútnici mohli prísť na Veľhrad na pápežskú omšu. Išlo o to, aby sa na dva dni umožnilo poľským občanom prísť do Československa aj bez pozvania. Niektorí členovia federálnej vlády sme presadzovali také rozhodnutie vlády. Proti akémukoľvek uvoľneniu hraničného režimu počas pápežovej návštevy sa postavil Václav Klaus s odôvodnením, že severná Morava nie je ani dopravne pripravená na zvládnutie návalu poľských pútnikov a Poliaci by mohli vykúpiť štátom dotovaný tovar na našom území. Nepodarilo sa nám presadiť a hranice medzi

Československom a Poľskom ostali aj počas pápežovej návštevy zatvorené.

Nedostatok širšieho videnia spoločenských pohybov mal svoje črty na Slovensku. Počas trvania Československa politický vývoj na Slovensku sa veľmi často prejavoval ako derivát politického vývoja v Čechách a osobitne v Prahe. Aj keď spoločenské a politické zázemie bolo na Slovensku odlišné. V protikomunistickom odpore v Čechách dominovala skôr liberálna inteligencia, kým v rovnakom odpore na Slovensku určoval tón najmä kresťanský disident. V novembri 1989 sa vytvorilo v Čechách Občianske fórum skôr liberálne orientované. Derivovaná podoba Verejnosti proti násiliu na Slovensku sa prejavila v tom, že aj Verejnosť proti násiliu bola skôr liberálne orientovaná, a tým strácala zázemie hlavného protikomunistického odporu z predchádzajúceho obdobia. Zomknutosť štábu protikomunistickej revolúcie – použijem tento boľševický termín – s masami, ktoré boli najviac zainteresované na protikomunistickej revolúcii, sa tým oslabil. VPN sa toto oslabenie spojenia vypomstilo v roku 1991 a 1992 a viedlo k jej zániku.

Pre ďalší politický vývoj na Slovensku až do dnešných dní považujem za mimoriadne dôležité rozhodnutie, ktoré prijalo vedenie VPN niekedy v marci – apríli 1990. VPN sa vtedy rozhodlo zaradiť na svoje kandidátne listiny do volieb predných členov vlád – federálnej a slovenskej, ktorí sa dostali do vlády ako kandidáti komunistickej strany. V tej dobe boli veľmi známi, umiestňovali sa na popredných miestach v rebríčku popularity a samozrejme vehementne sa hlásili k demokracii. Nepochybujem o tom, že ich prihlasovanie sa k demokracii bolo úprimné. V roku 1990 žiadny iný politický režim nemal nádej na úspech. Svojím vystupovaním pomohli VPN v júni 1990 k volebnému víťazstvu. Hnutie, ktoré vystupovalo ako vlajková loď protikomunistickej revolúcie, malo na svojej kandidátke v slobodných voľbách vedúcich činiteľov bývalého komunistického režimu, relativizovalo tým mravný a politický rozdiel medzi demokraciou a komunizmom. Väčšina týchto predstaviteľov sa v politike

dlho neudržala. Relativizácia hodnôt, ktoré symbolizovali, nás však sprevádza doteraz.

Po voľbách v roku 1990 a po zákonomnom rozhodnutí KDH, VPN a Demokratickej strany o vytvorení koalície sme sa dohodli, že nemôže tá istá strana obsadiť post predsedu vlády a ministra vnútra. Akosi v nás prežívala ostražitosť z komunistického obdobia proti týmto mocensky dôležitým funkciám vo vláde. Keďže VPN obsadilo funkciu predsedu vlády, ministerstvo vnútra pripadlo KDH. Ministrom vnútra sa stal mladý inžinier Anton Andráš, po novembri 1989 predseda Okresného národného výboru v Poprade. Predseda vlády Vladimír Mečiar začal mať už v septembri – októbri 1990 výhrady voči ministrovi Andrášovi. Mal som dojem, že výhrady boli politicky motivované, a preto som sa ministra Andráša zastával. Začiatkom novembra 1990 premiér Mečiar bez zjavného dôvodu vyostřil konflikt okolo ministra Andráša. Verejne v televízii vyzval ministra Andráša, aby odstúpil. Premiér Mečiar Antona Andráša nepravdivo obvinil, že sa bol v pracovnej dobe kúpať vo vládnom zariadení v Trenčianskych Tepliciach. V komunistickom štýle v podnikoch sa robili podpisové akcie za premiéra Mečiara a za odstúpenie Antona Andráša. Hnutie VPN usporiadalo v Bratislave na Námestí SNP demonštráciu v prospech premiéra Mečiara. Na zdôraznenie svojej požiadavky premiér Mečiar doručil Predsedníctvu Slovenskej národnej rady svoju demisiu, odôvodnenú požiadavkou na odstúpenie ministra Andráša. Premiér Mečiar sa stratil z verejnosti. Dostal som správu, že členovia vlády za VPN sa stretli s premiérom Mečiarom mimo Bratislavu a ako prejav solidarity s premiérom pohrozili aj oni svojou vlastnou demisiou v prípade, ak minister Andráš neodstúpi. Politický zápas medzi premiérom Mečiarom, stále ešte podporovaným VPN a KDH, sa prenášal z parlamentu a vlády do ulíc, stranických rokovaní a podnikov. KDH nemalo dostatočnú podporu verejnosti, aby si mohlo dovoliť frontálnu zrážku s premiérom a s VPN. Dohodli sme sa na kompromise, podľa ktorého Anton Andráš odstúpi z funkcie ministra vnútra, na prechodnú dobu som

prevzal funkciu ministra vnútra ja, ale čo najskôr malo KDH nominovať iného svojho kandidáta na funkciu. To sa aj stalo, a asi po troch týždňoch sa stal ministrom vnútra Ladislav Pittner. Nátlak na odsúpenie ministra Andráša bol po novembri 1989 prvým mimoparlamentným nátlakom na zmenu vo vláde.

Vzťahy premiéra Mečiara s jeho vlastným hnutím VPN sa po urovaní sporu o ministerstvo vnútra značne vyostrovali. Vladimír Mečiar sa stal disidentom vo vlastnom hnutí. V marci 1991 došlo k otvorenému rozkolu, podpredsedovia vlády Jozef Kučerák a Vladimír Ondruš, ktorí ešte v novembri 1990 ponúkali svoju demisiu zo solidarity s Vladimirom Mečiarom, teraz s ním vstupovali na zasadnutiach vlády do otvorených roztržiek. Vedenie VPN začalo rokovať s ostatnými koalíčnými stranami o odstránení Vladimíra Mečiara z funkcie predsedu vlády. Spory na zasadnutiach vlády medzi premiérom a jeho prívržencami a jeho odporcami sa stali neúnosnými. KDH sa po počiatočnom váhaní pridalo k VPN a naši členovia Predsedníctva v Slovenskej národnej rade hlasovali za odvolanie premiéra Mečiara.

Trnava, Týždeň Trnavskej univerzity, 12. novembra 1993